

*Ярославна Миколаївна Шевченко,
завідувач відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України*

ЦІННІСНІ ВИМІРИ ПРАВА ЯК ФЕНОМЕНА, РЕГУЛЮЮЧОГО ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ

Правом в об'єктивному розумінні вважають сукупність правових норм, встановлених або санкціонованих державою, забезпечених її примусом і як таких, що мають загальнообов'язковий характер.

Право існує як об'єктивне явище і за своїми якостями є інструментом безпосередньої дії на поведінку людей, формулюючи в певному напрямі суспільні відносини. Для цивільного права як галузі права важливим є те, що цивільне право за своєю сутністю відображає форму економічних відносин. Ціннісний вимір цивільного права найтісніше пов'язаний з правом власності. «Своє» і «чуже» — це ті поняття, які визначають поведінку людей відносно права власності і, у зв'язку з цим, до таких явищ як «влада», «правопорушення», «відповідальність», «злочин» та ін.

Тому кон'юнктурним і таким, що не впливає з природи права є шлях, який у радянські часи відокремив власника від власності, створивши таке поняття як підприємство і наділивши його правами юридичної особи, а в той же час визначивши власником не його, а державу. Все майно вважається належним лише власнику, а для того, щоб став можливим майновий обіг, застосовуються обмежені речові права на передане державою підприємству майно. Таким чином у цивільному праві і з'явилися цілком штучні категорії «оперативного управління» і «господарського відання», які нічим іншим як виконанням політичного замовлення пояснити не можна.

Це — не ціннісний вимір, який впливає з природи права як регулятора поведінки людей, а юридична конструкція, спрямована на дискредитацію фігури власника заради досягнення політичних цілей.

Подібний підхід до розгляду проблем права є безперспективним і волонтаристським. Треба сподіватися, що приватне право власності подолає всі препони, тому що саме воно відповідає співвідношенню «людина» — «власник».

Сучасність вимагає розвитку категорій «права людини» і «законність». Права людини можуть слугувати юридичною основою, по-перше, для визначення юридично значимих рішень для органів правосуддя, але треба відзначити, що саме ця категорія «права людини» не набула поки що достатнього розвитку в законодавстві, в конкретних розробках. Права людини і державно-правове регулювання суспільних відносин далеко не завжди узгоджуються. Наразі нарізла потреба в побудові і існуванні розвинутого громадянського суспільства, інакше не буде перспективи і в державно-правовому регулюванні: воно буде або цілком пріоритетним перед правами людини або, навпаки, втратить значення регулюючого фактору.

Потрібно поширити і поглибити дію законодавства в цій сфері. Основоположним принципом права і одночасно його ціннісним виміром є вираження в ньому прав людини. Не потрібно конкретно вказувати щось про порядок володіння, користування і розпорядження честю і гідністю, життям і здоров'ям, особистим життям та іменем, проте лише право здатне юридично визначити приналежність кожній конкретній фізичній особі цих прав. Цивільне право визначає наявність названих прав і визнає свободу особи визначити свою поведінку і свою життєдіяльність на свій кшталт.

І тут постає питання: особа має суб'єктивне право, але може виникнути і зловживання правом. Стаття 13 Цивільного кодексу України в п.п. 2 і 3 прямо вказує, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довіччю або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчинюються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в іншій формі.

В сучасній теорії цивільного права погляди прибічників використання категорії «зловживання правом» домінують, хоча їх і не можна назвати загально визнаними. Під зловживанням правом пропонується розуміти перевищення так званих меж здійснення права, яке тягне за собою порушення права всупереч його соціальному призначенню.

Ну і як тут бути з модним постулатом і течією в праві і суспільстві, яка визначає існування прав людини? Треба відзначити, що існує принцип справедливості, розумності і добросовісності здійснення прав і обов'язків — це стаття 3 Цивільного кодексу України. Це — загальний принцип, але закон бере під захист права в залежності від того, чи здійснюються вони добросовісно і розумно.

Отже, права людини — не безмежна розтягувана, наче гума, категорія. Вона має цілком визначені межі ціннісного виміру у вигляді принципів справедливості, розумності і добросовісності.

Як висновок — здійснення права, пов'язане із зловживанням права, дозволяє суду відмовити в позові щодо захисту даного права.

І треба зауважити, що в даний час все більшого значення набуває уточнення і вироблення юридичних механізмів: їх відповідність загальним засадам права стає основоположним принципом права загалом, і його ціннісним виміром. Одним з таких механізмів є правовий інститут відповідальності. Юридична відповідальність існує об'єктивно, тобто вона існує незалежно від того, як представляє і уявляє її суб'єкт, який зазнає впливу мір відповідальності і навіть незалежно від того, як оцінюється цей вплив групами осіб (наприклад, мікросередою правопорушника).

Об'єктивне існування норми тим самим зумовлює і об'єктивне існування відповідальності.

Відповідальність як правовий інструмент має певні функції, які прямо (правовідновлювальна функція майнової відповідальності), або ж посередньо (функції виховання, попередження, репресії) пов'язані в багатьох своїх проявах з охороною власності. Зв'язок охорони права власності з відповідальністю знайшов відображення і в структурі відповідальності: реалізація відповідальності відбувається в рамках правоохоронного правовідношення, спрямованого на непорушність економічних відносин у державі.

Кардинальною особливістю відповідальності як правового інституту, який служить цілям охорони суспільних відносин, є спосіб, завдяки якому здійснюється ця охорона. Сутністю відповідальності є те, що вона служить інструментом, який передає закладений в правовій нормі осуд суспільства і держави особі, яка порушила правову заборону.

Відповідальність, таким чином, пов'язана, з одного боку, із свідомістю і волею особи, яка є суб'єктом відповідальності, а, з іншої сторони — з державною волею, яка виражає осуд поведінки суб'єкта.

Структурні елементи відповідальності включають наступне: суб'єкт відповідальності, який відповідає певним закріпленим в праві вимогам, підстава відповідальності — правопорушення і міра відповідальності.

Ціннісний вимір такого правового інструменту як відповідальність визначається тим, що вона доносить осуд права до суспільства і суспільної свідомості.

Шевченко Я. М. Ціннісні виміри права як феномена, регулюючого поведінку людини.

Сучасність вимагає розвитку категорій «права людини» і «законність». Права людини можуть слугувати юридичною основою, по-перше, для визначення юридично значимих рішень для органів правосуддя, але треба відзначити, що саме категорія «права людини» не набула поки що достатнього розвитку в законодавстві, в конкретних розробках. Права людини і державно-правове регулювання суспільних відносин далеко не завжди узгоджуються. Наразі назріла потреба в побудові і існуванні розвинутого громадського суспільства, інакше не буде перспективи і в державно-правовому регулюванні: воно буде або цілком пріоритетним перед правами людини або, навпаки, втратить значення регулюючого фактору. Об'єктивне існування норми тим самим зумовлює і об'єктивне існування відповідальності.

Ключові слова: власність, підприємство, права людини, відповідальність.

Шевченко Я. Н. Ценностные измерения права как феномена, регулирующего поведение человека.

Современность требует развития категорий «права человека» и «законность». Права человека могут служить юридической основой, во-первых, для определения юридически значимых решений для органов правосудия, но нужно отметить, что именно категория «права человека» не приобрела пока еще достаточ-

ного развития в законодательстве, в конкретных разработках. Права человека и государственно-правовая регуляция общественных отношений далеко не всегда согласовываются. Теперь назревшая потребность в построении и существовании развитого гражданского общества, иначе не будет перспективы и в государственно-правовой регуляции: оно будет или полностью приоритетным перед правами человека или, напротив, потеряет значение регулирующего фактора. Объективное существование нормы тем самым предопределяет и объективное существование ответственности.

Ключевые слова: собственность, предприятие, права человека, ответственность.

Shevchenko Y. Value Measures of Law as Phenomena and Regulation of Individual's Conduct.

Contemporary it is required the development of categories of «human right» and «legality». Human rights can serve as legal base, at first, for determination legally of meaningful decisions for the organs of justice, but it is needed to mark that exactly this category of «human right» did not purchase so far sufficient development in legislation, in concrete developments. Human rights does not always legal adjusting by state. Coming to a head requirement it is in a construction and existence of the developed civil society, otherwise there will not be a prospect and in the state legal adjusting: there will be priority of human rights or visa versa. The existence of norm predetermines objective existence of responsibility.

Key words: property, enterprise, human rights, responsibility.